

Ο Μύλος «Στέφανος» με τελευταίο ιδιοκτήτη το Χρίστο Χριστοδουλίδη

Ο μύλος Στέφανος βρίσκεται στην κεντρικότερη τοποθεσία της Κυθρέας το «Σεράγιο» σε παράδρομο της κεντρικής οδού που οδηγεί στην τοποθεσία «Καμάρα». Ήταν μύλος αρκετά δυναμικός γιατί δεχόταν σαν κινητήρια δύναμη το ήμισυ της ποσότητας Κεφαλοβρύσου συν μια νομή (ένα κατέμι) που περίσσευε από την αρτηρία εκείνη του Κεφαλοβρύσου που ξεχώριζαν με χαραγιάδες τα κατέμια που άρδευαν την περιοχή Κυθρέας Τοπιψιού, Ξυλευρίτικο, Νομή Εμήρ (Εμήρ Χαράϊ) και Βωνιάτικο. Μετά την παραχώρηση των νομών τούτων περίσσευε ακόμη μια νομή που προχωρούσε σε μικρή σχετικά απόσταση και ενωνόταν με την αρτηρία εκείνη που θα έδιδε τις νομές στα γειτονικά χωριά της Κυθρέας, Νιό Χωριό, Τραχώνι, Έξω Μετόχι και Παλαϊκούρο.

Η νομή αυτή που περίσσευε από τις νομές της Κυθρέας προοριζόταν για το Ναιζά Τσιφλίκι. Το τσιφλίκι τούτο ήταν μια έκταση γης κάπου χίλιες σκάλες και βρισκόταν προς νότο της Κυθρέας, ακριβώς μόλις άρχιζε ο ανοικτός κάμπος, με μια νομή νερού από τον Κεφαλόβρυσο Κυθρέας και ανήκε αποκλειστικά στους Τούρκους. Αυτή λοιπόν η νομή έπρεπε να βγει από την αρτηρία εκείνη που έβγαιναν τα κατέμια της Κυθρέας. Επειδή όμως αν παρεχωρείτο συνέχεια με τα προηγούμενα κατέμια θα περιπλέκετο το κατέμι τούτο με τ' άλλα κατέμια της Κυθρέας και θα ενωνόταν μ' αυτά και θα δημιουργούνταν προστριβές μεταξύ των ιδιοκτητών στη «μοιρασιά» που ίσως να

Χριστόδουλος Πέτσας

ήταν περισσότερες από μια, εκρίθη σκόπιμο να ενωθεί το υπόλοιπο τούτο με την κεντρική αρτηρία των χωριών και να ξεχωρίσει με χαράη, με την ονομασία «Τσιφλικιώτικο», μόλις αρχίζει η απέραντη έκταση του Ναιζά Τσιφλίκ.

Αυτή τη νομή σαν κινητήρια δύναμη καρπούτο ο μύλος Στέφανος και οι επόμενοι απ' αυτό, ο Κορώνας, η Χάβρικα του Αντωνάτζη σε αντίθεση με τους προηγούμενους μύλους Μαρρή, Καράμεμετη, Συρκάνο, Αλακάτα Καττάμη, Πλουμίστη, Κορόμυλο που περιορίζονταν στη κινητήρια τους δύναμη με το ήμισυ της ποσότητας νερού Κεφαλοβρύσου.

Φυσικά το αρδευτικό σύστημα της Κυθρέας θα έγινε πολύ πρωτύτερα της Τουρκοκρατίας στην Κύπρο. Ποιος ξέρει ποιο φέουδο θα ήταν το Ναιζά Τσιφλίκ την εποχή των Φράγκων στην Κύπρο και περιήλθε στην κατοχή του μοναστηριού του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου και το οικειοποιήθηκαν οι Τούρκοι με την κατάκτηση της Κύπρου το 1571. Και για να μη απαλλοτριώνεται το έθεσαν υπό την προστασία του Εβκάφ και παρέμεινε στα χέρια των Τούρκων, γιατί τα βακούφικα κληρονομούνται διαρκώς δια νόμου που είχαν οι Τούρκοι και στο πέρασμα του χρόνου το σεβάστηκαν και οι Άγγλοι και η Κυπριακή Δημοκρατία.

Ανεφέρθηκε στην αρχή πως ο τελευταίος κάτοχος του Στεφάνου ήταν ο Χρίστος Χριστοδουλίδης. Ο Χρίστος από

τα νεανικά του χρόνια διατηρούσε κάρρο και καταγινόταν με το εμπόριο του αλεύρου. Αγόραζε στον καιρό των αλωνιών, όπως όλοι οι εμπορευόμενοι το αλεύρι, σιτάρι και κριθάρι από τους παραγωγούς της Μεσαορίας το εναποθήκευε και λίγο λίγο το άλεθε στους μύλους της Κυθρέας και τροφοδοτούσε με αλεύρι τους αρτοποιούς της Λευκωσίας, τους μπακάληδες, τους ζαχαραπλάστες και τους κατοίκους των ορεινών προχών Πιτσιλιάς και Μαραθάσας.

Το εμπόριο του αλεύρου ήταν επιχείρηση επικερδής και ο Χρίστος με την εξέλιξη και την εισαγωγή αυτοκινήτων στην Κύπρο αγόρασε αυτοκίνητο σε αντικατάσταση του κάρρου. Με το αυτοκίνητο επεξέτεινε τον κύκλο εμπορίας του αλεύρου και ενοικίασε το μύλο Βούππου που βρισκόταν στην περιοχή Αγίου Γεωργίου στον κεντρικό δρόμο που οδηγούσε στην κοιλάδα Χαρδακιώτισσας και Συρκαλιάς, προς τον Κεφαλόβρυσο. Ο μύλος Βούππου ανήκε στην εκκλησία Αγίου Ανδρονίκου Κυθρέας τα 3/4 και το 1/4 στον Αντώνη Κάκαρα από την Κυθρέα. Πλήρωνε ενοίκιο £10 το μήνα και για τα δυο μερίδια.

Ο Χρίστος τοποθέτησε στο μύλο διαχειριστή τον Κωστά, ένα επιδέξιο μωλανά και εξαιρετο χαρακτήρα του μύλου. Ο Κωστάς επιπρόσθετα προς τα καθήκοντα του μύλου είχε και τη φρούρηση του κατεμιού υπό την επωνυμία «Τοπιψιού» που βρισκόταν πολύ κοντά στο μύλο. Πριν προχωρήσουν τα νερά να μπουν στο βεργί και δώσουν την κίνηση στο μύλο υπήρχε χαραή που ξεχώριζε το κατέμι «Τοπιψιού» που ήταν το πρώτο και δυνατότερο κατέμι της Κυθρέας. Σε ποσότητα αντιπαραβαλλόταν με το κατέμι του

Παλαικύθρου που ήταν γνωστό με το όνομα «Παταμός του Παλαικύθρου» Το «Τοπιψιού» πλούσιο σε ποσότητα νερού πότιζε μια μεγάλη έκταση γης, ανατολικά της Κυθρέας κι έφθανε στα κράσπεδα του τουρκικού χωριού Μπέη Κουγιού.

Ο Κωστάς λοιπόν είχε και την φροντίδα να συμμαζεύει τα νερά στο μύλο που συνέτειναν όχι μόνο στην ενδυνάμωση του μύλου αλλά και του κατεμιού. Γι' αυτό κάθε ιδιοκτήτης του Τοπιψιού του έδιδε ωρισμένη αμοιβή για την εξυπηρέτησή τους. Ο Κωστάς χάρασσε συχνά το μύλο με άφθαστη τέχνη γι' αυτό απέδιδε άλευρο υψηλής ποιότητας που είχε ιδιαίτερη προτίμηση.

Εδώ πρέπει ν' αναφερθεί και ο πελώριος πλάτανος που ήταν ριζωμένος στη μια πλευρά της χαραής. Η παχειά σκιά που σχημάτιζε η πυκνή του φυλλωσιά και η τριβή και η εξάτμιση του μπόλικου νερού της χαραής ήταν ιδεώδης τόπος για τους περαστικούς. Να καθίσουν και απολαύσουν την ξεκούραση και τη δροσιά ύστερα από την πρώτη αναφορά. Έτσι ανανεωμένοι και ξεκούραστοι να συνεχίσουν τη δεύτερη ανηφόρα και ξεβγούν στην κοιλάδα της Χαρδακιώτισσας.

Ο Χρίστος με την αγορά αυτοκινήτου και την ενοικίαση του μύλου Βούππου δραστήριος και ενεργητικός καθώς ήταν εκ φύσεως πρόσθετα με τη μεταφορά του αλεύρου κανόνισε και γραμμές συγκοινωνίας για τη μεταφορά επιβατών. Τέσσερις μέρες της εβδομάδας (Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη, Παρασκευή) για τη Λευκωσία. Δυο μέρες της εβδομάδας (Δευτέρα, Σάββατο) για το Βαρώσι. Το αυτοκίνητό του ήταν 24 θέσεων επιβατηγό. Φόρτωνε τα αλεύρια στην καμπίνα

του αυτοκινήτου και τα καθίσματα τα διέυθετε για τους επιβάτες. Στο πίσω μέρος υπήρχε κινητή προεξοχή που έβαζε τις αποσκευές των επιβατών.

Ήταν πολύ προσεκτικός στο οδήγημα και ουδέποτε υπερέβαινε την ταχύτητα των 35-40 μίλια την ώρα. Εφάρμοζε πάντοτε την αρχαία ρήση. «Σπεύδε βραδέως αλλά ασφαλώς». Ήταν εξυπηρετικός και καλότροπος στους πελάτες του και ουδέποτε δυσaráεστησε κανένα.

Στη γραμμή μάλιστα για δυο φορές την εβδομάδα για το Βαρώσι κανόνισε και εξυπηρετούσε όλα τα τουρκικά χωριά που βρίσκονταν στη γραμμή Μπέη Κιογιού, Επηχώ, Πέτρα του Διγενή, Τζάος, Κνώδαρα, Λευκόνικο, Μηλιά, Σανταλάρης, Αλόα Λιμνιά, Άγιος Σέργιος, Βαρώσι.

Σ' όλους τους πελάτες φερνόταν ευγενικά και τους εξυπηρετούσε με τον πιο καλό τρόπο. Είναι γνωστό πως μετά την τουρκανταρσία το 1963 οι Τουρκοκύπριοι περιορίστηκαν στους τουρκικούς θύλακες και δεν επέτρεπαν στους Ελληνοκυπρίους είσοδο στα χωριά τους. Παρ' όλη την απαγόρευση αυτή ο Χρίστος είχε ελεύθερη διακίνηση σ' αυτούς για σκοπούς συγκοινωνίας. Μια φορά σε μια διαδρομή του από την Επηχώ οι Τ/κύπριοι φρουροί στάθηκαν αντιμέτωποι και δεν τον άφησαν να μπει στο χωριό. Για μια φορά μόνο, σ' άλλες περιπτώσεις είχε ελεύθερη είσοδο στο χωριό. Κατόπιν φαίνεται παραπόνων πελατών του και προπαπντός απ' εκείνους που επρόκειτο να ταξιδεύσουν εκείνη την ημέρα που του έφραξαν το δρόμο.

Ο Χρίστος με την εκμετάλλευση της εμπορίας του αλεύρου και την ταυτόχρονη εκμετάλλευση των συγκοινωνια-

κών γραμμών κατώρθωσε ν' αγοράσει το μύλο Στέφανο στη δεκαετία του '50 από τους κληρονόμους του Ττοουλιά Ορφανού για £1200. Στην κατοχή του μύλου από τον Ττοουλιά το μύλο διαχειριζόταν ο γιος του Στέλιος Ορφανίδης, ο οποίος περιοριζόταν ν' αλέθει γομάρια σιταριού για οικιακή χρήση. Μετά το θάνατο όμως του πατέρα τους τα παιδιά διαμοιράσθηκαν την κτηματική περιουσία του πατέρα τους που ήταν σημαντικής αξίας και ο Στέλιος περιορίσθηκε εις την καλλιέργεια και αξιοποίηση της κτηματικής κληρονομικής του περιουσίας.

Ο Χρίστος κάτοχος πια ιδιόκτητου μύλου εγκατέλειψε τον έως τότε ενοικιαζόμενο Βούππο και εγκατεστάθηκε στο Στέφανο που ήταν πολύ κοντά στο σπίτι του σε αντίθεση με το Βούππο που βρισκόταν σε αρκετή απόσταση. Στο Στέφανο μεταφέρθηκε και ο Κωστάς για να συνεχίσει τις υπηρεσίες του.

Ο Χρίστος με την εγκατάσταση στο Στέφανο προμηθεύτηκε μηχανή που άλεθε το πουργούρι που έκαμναν οι οικοκυρές το πιλάφι. Επίσης άλεθε το κονάρι για παρασκευή του τραχανά. Κάθε οικογένεια στην Κυθρέα έτρεφε 1-2 αίγες και με το γάλα έκαμναν τον τραχανά, τα χαλλούμια, τις αναράδες. Αγόρασε ακόμη μηχανή για ατο άλεσμα του άλατος, χρησιμολογούμενη για τις ελιές και τη σάλζα από τις τομάτες.

Πρέπει να τονισθεί εδώ πως η ελαιοκαλλιέργεια κατείχε την πρώτη θέση στη δένδροκαλλιέργεια της Κυθρέας όπως και η εποχιακή καλλιέργεια της τομάτας ανάμεσα στις διάφορες εποχιακές καλλιέργειες που γίνονταν στην Κυθρέα. Υπήρχαν ελαιοπαραγωγοί που αλάτιζαν

80-100 βαρέλια των 120 οκάδων το καθένα και παραγωγοί σάλζας που αλάτιζαν 30-50 τενεκέδες σάλζα, κάθε τενεκές 12 οκάδες. Γι' αυτό το άλας είχε ευρεία κατανάλωση.

Το άλας προϊόν, των αλικών επωλείτο από την Κυβέρνηση 4-5 γρόσια την οκά. Για ευκολία της προμήθειας του στην περιοχή Κυθρέας η Κυβέρνηση διατηρούσε αρχικά αποθήκη στο Τραχώνι και υπάλληλος του Τελωνείου επικοινωνούσε με το τραίνο δυο φορές την εβδομάδα και διένειμε το άλας στους κατοίκους της περιοχής. Με την κατάργηση του τραίνου στην αρχή της δεκαετίας του '50 η αποθήκη μεταφέρθηκε στην Κυθρέα, στο Σεράγιο και ο υπάλληλος επικοινωνούσε με τις γραμμές των αυτοκινήτων που πηγαινοέρχονταν στη Λευκωσία κάθε μια ώρα. Ο Χρίστος κράτησε το μύλο Στέφανο σε λειτουργία μέχρι την εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο, το 1974. Αντίθετα οι άλλοι που εμπορεύονταν τα αλεύρια έκλεισαν τους μύλους τους στο τέλος της δεκαετίας του '50 εξαιτίας της λειτουργίας σύγχρονου αλευροποιείου στο Βαρώσι από τους Γαλανούς με απόδοση 120 τόννων αλεύρου στο 24ωρο και βραδύτερο της εγκατάστασης υπερσύγχρονου αλευροποιείου στο Μιντζέλι από τους Σεβέρηδες με απόδοση 150 τόννων αλεύρου στο 24ωρο.

Ο μύλος Στέφανος κρατήθηκε σε λειτουργία πρώτο εξαιτίας της θέσης του στο Σεράγιο που ήταν βολική για τους γεωργούς όλων των γειτονικών χωριών και για τους παραγωγούς της πλησιόχωρης Μεσαορίας. Δεύτερο οι γραμμές συγκοινωνίας που κράτησε ο Χρίστος με τις πόλεις. Είχε απ' αυτές ένα ικανοποιητικό εισόδημα και τις κράτησε μέχρι το 1974.

Σε μια εποχή που ο μύλος Στέφανος λειτουργούσε κανονικά ο Κωστάς θέλησε να ξεκουρασθεί και αποσύρθηκε από την υπηρεσία στο μύλο. Ο Χρίστος τότε κατέφυγε στον Πετρή Γιακουμή που ήταν και αυτός ηλικιωμένος αλλά έμπειρος και αυτός στους μύλους και άξιος όπως ο Κωστάς. Είχε και αυτός κάρρο και εμπορευόταν το αλεύρι όπως και οι άλλοι καρραγωγείς της Κυθρέας. Συνεργαζόταν μάλιστα με τον αδελφό του Παναγιώτη Γιακουμή. Με τα κάρρα τους μετέφεραν τα αλεύρια στη Λευκωσία και το Βαρώσι και η συνεργασία ήταν επωφελής και καρποφόρος. Ο Γιακουμής εργάστηκε για μια περίοδο στο μύλο Στέφανο και ηλικιωμένος που ήταν τον βρήκε ο θάνατος. Ο Χρίστος χωρίς να χάσει καιρό κατέφυγε στον Κωστά που πρόθυμα δέχθηκε να τον εξυπηρετήσει, άλλωστε του δόθηκε η ευκαιρία να ξεκουρασθεί, έμεινε δε στην υπηρεσία του μύλου μέχρι την εισβολή.

Η τρύπα του Συρκαλέ στο βερκί της Μηχανής του Καττάμη που άνοιγε δυο φορές την εβδομάδα, Κυριακή και Τρίτη τρεις ώρες από την ανατολή του ήλιου με ιδιοκτήτη την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και την εκκλησία του Αγίου Ανδρονίκου με εναλλακτική ιδιοκτησία κάθε Κυριακή και Τρίτη. Η Τρύπα πότιζε 5 σκάλες ελαιόδενδρα που βρίσκονταν πολύ κοντά στην εκκλησία Αγίου Ανδρονίκου. Η τρύπα αυτή επηρέαζε και το Στέφανο στον ίδιο βαθμό με τους προηγούμενους μύλους αφού η κίνησή τους γινόταν από την ίδια αρτηρία.

Επίσης η Τρύπα του Μαρρή που άνοιγε κάθε Πέμπτη τρεις ώρες μετά την ανατολή του ήλιου και κάθε Κυριακή από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου

όπως επηρέαζε τους προηγούμενους μύλους στον ίδιο βαθμό επηρέαζε και το Στέφανο.

Ο Χρίστος στη διάρκεια της εισβολής έτυχε να συλληφθεί και να μείνει εγκλωβισμένος στη Βώνη για σύντομο χρονικό διάστημα. Παρ' όλη την κακή συμπεριφορά των Τούρκων σε πολλούς εγκλωβισμένους, στον Χρίστο φέρθηκαν με τη μεγαλύτερη ευγένεια και τούτο χάρις στις εξυπηρετήσεις του προς αυτούς όταν εκτελούσε τη γραμμή Κυθρέας Βαρωσιών. Έβαζαν καθημερινά το Χρίστο στο αυτοκίνητο τους και περιφέρονταν στα τούρκικα χωριά και του έδειχναν τις καταστροφές που είχαν προξενήσει οι Ελληνοκύπριοι στα σπίτια και τις περιουσίες τους στην επίθεση που είχε κάμει η Εθνική Φρουρά προ της εισβολής και τους εξανάγκασαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους.

Παρ' όλο που ο Χρίστος χήρεψε πρόωρα, η σύζυγός του Όλγα είχε πεθάνει προ της εισβολής, έζησε μονήρης, προσκολλημένος στα δυο τέκνα, τη Θέλμα και το Νίκο, εκτελών και αυτές τις δουλειές της οικοκυράς, με μοναδικό όνειρο να εκπαιδεύσει και αποκαταστήσει τα τέκνα του στην κοινωνία.

Και πραγματικά κόποι και μόχθοι που κατέβαλε γι' αυτά καρποφόρησαν και το όνειρο έγινε πραγματικότητας. Η Θέλμα παντρεύτηκε το Μίκη Μίχαηλίδη που διατηρεί οικο βιβλίου με την επωνυμία ΜΑΜ και συχνά οργανώνει διαλέξεις, με έκθεση βιβλίου παλαιών και νέων εκδόσεων στη Βιβλιοθήκη Φανερωμένης. Ο γιος του Νίκος σπούδασε γιατρός στην Αθήνα και ειδικεύθηκε ουρολόγος στις ΗΠΑ όπου και εγκαταστάθηκε. Διατηρεί εκεί ουρολο-

γική κλινική και χαίρει εξαιρετικής φήμης εξαιτίας της επιτυχίας του στο πρακτικό στάδιο.

Ο Χρίστος μετά την προσφυγιά έζησε στην κόρη του στη Λευκωσία. Η αγάπη του στην εργασία δεν τον άφησε αδρανή. Παρά την προχωρημένη του ηλικία, συνέχισε να εργάζεται σε φαρμακευτικό οίκο του Γεώργιου Κικκίδη που κατόνταν από την Πάφο και εγκατεστάθηκε από χρόνια στη Λευκωσία. Περιήρχετο με ποδήλατο διανέμων φάρμακα σε πελάτες. Πέθανε το 1991 σε ηλικία 85 ετών και τάφηκε στη ξένη γη μακριά από τη γενέτειρα Κυθρέα, μακριά από τον τάφο της προσφιλούς του Όλγας και μακριά από τους προγονικούς τάφους.

Εγκατέλειψε πίσω του ανεκτίμητη περιουσία κινητή και ακίνητη που περιέπεσε στα χέρια των Τούρκων και για 22 τώρα χρόνια τη νέμονται και δε θέλουν να την εγκαταλείψουν. Όσων όμως απογοήτευση και αν νοιώθουμε με τις σημερινές εξελίξεις στο Κυπριακό Πρόβλημα ουδέποτε όμως να απελπιζόμαστε. Πάντοτε πρέπει να μας κατέχει η αισιοδοξία ότι θα ανακτήσουμε τα πανιέρα εδάφη μας. Πρέπει να έχουμε σταθερή την πίστη και ακλόνητο το θάρρος πως μπορούμε να τα κάμουμε δικά μας. Αυτό μας διδάσκει η Ιστορία δια μέσου των αιώνων. Πόσοι και πόσοι κατακτητές πέρασαν από την Κύπρο και τα έκαμαν δικά τους. Πέρασαν όμως και τα άφησαν στους νόμιμους ιδιοκτήτες. Και οι σημερινοί Ατίτλες θα φύγουν και αυτοί για να περιέλθουν και πάλι στα ελληνικά χέρια.

Σημ.: Σημαντικές πληροφορίες για τούτη τη μελέτη μου πήρα από τον Κώστα Αιμιλιανίδη και τον ευχαριστώ.